

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2005
FORFATTER:	Gunhild Due
TITEL:	Bjert Frugtplantage – en personlig beretning.
KORT RESUME:	Dall'ernes frugtplantage i Bjert fra ca. 1899 til 2005.

BJERT FRUGTPLANTAGE - EN PERSONLIG BERETNING

AF GUNHILD DUE

I Ritt Bjerregaards bog "Mine æbler" er der et historisk afsnit, hvor der bl.a. fortælles om skolelæreren Claus Peter Mathiesen, der levede fra 1841 til 1924. Han samlede 1200 danske æblesorter og 600 pæresorter, som han tegnede og beskrev i et tre-bindsværk, der udkom 1913-24. I 2004 siger kokken Claus Meyer til Jyllands Posten, at der på verdensplan er 7.500 æblesorter og i Danmark mellem 400-500 sorter, altså mindre end halvdelen af, hvad der var omkring år 1900. Meyer mener, der skulle være ca. 42 sorter i handelen, og at danske æbler er i verdensklasse.

At det danske klima er godt for æble dyrkning og især giver æblerne smag er vist almindeligt anerkendt. Allerede i Christian V's Danske Lov fra 1683 pålægger kongen bønderne at plante podede æbletræer. Det var de ikke meget for ud fra en mistanke om, at de så skulle betale skat af træerne. Helt op til 1917 skal der have været delt frugttræer ud til "småfolk".

Jeg har ikke kunnet finde ud af, om Bjert Frugtplantage startede med sådanne træer. Det ville ellers passe godt ind i historien om starten på Dall'ernes frugtplantage i Bjert. Den plantage, som skulle vokse til at blive Koldingegnens største frugtplantage – ifølge Dansk Havetidende 1936.

Rasmus Dall, der var født i 1873, blev ud-

dannet som skomager. Han ønskede i 1899 at bygge hus i Bjert med en lille skoforretning på nuværende Vesterløkke 18, som endnu har sit forretningsvindue. Han måtte imidlertid købe en større byggegrund, end han egentlig ønskede, for at få lov til at købe. Læge Henningsen foreslog ham så at plante frugttræer på sin store grund. Måske har lægen tænkt på C-vitaminer til de mange børn, man fik dengang, og måske også kendt til det med de gratis træer, man kunne få.

Og så gik udviklingen stærkt. Allerede i 1906 købte Rasmus Dall 10 tdr. land mere, og i 1909 afviklede han skomageriet og blev fuldtids frugtavl. Han forpagtede yderligere 10 tdr. land, og samtidig byggede han "Havebo", som nu beboes af fjerde generation.

Det er svært at forstå, hvordan Rasmus Dall ved siden af det hårde arbejde har kunnet skaffe sig den fornødne viden om frugtavl og gartneri. Han dyrkede ikke alene æbler, pærer og blommer, men også hindbær, kartofler, rabarber og jordbær. Rasmus Dall inspirerede i øvrigt også andre til at gå i gang, hvilket betød, at store områder langs åen blev plantet til.

Rasmus Dall byggede huse til familien i kanten af sin jord eksempelvis det, som vi kender som Ejnar Dalls Manufakturforretning. Det blev oprindeligt bygget til Rasmus

Rasmus Dall.

Dalls bror, der måtte opgive en skrædderforretning andetsteds grundet datidens svøbe, tuberkulosen.

Rasmus Dall var en hjælpsom mand. Hans yngste datter, Emma Dall, fortæller eksempelvis om engang, han havde leveret hindbærplanter til Hadsund, hvor man imidlertid ikke kunne få dem til at gro. Så kørte Rasmus Dall op med nye planter, plantede dem selv, og så groede de.

Rasmus Dall døde i 1926, da var der 32 tdr. land under dyrkning. Sønnen Ole Dall født 1900 overtog, og han var blevet uddannet. Han havde stået i lære hos Kromann

ved Snoghøj, været på Vilvorde Havebrugshøjskole og i Canada.

Ti år senere i 1936 besøgte Jens A. Petersen fra Dansk Havetidende frugtplantagen og var tydeligt imponeret. Han beskrev det smukke skue ud over dalen og opregnede Dalls træer: 2000 æbletræer plus 1000 nyplantede, 200 pæretræer, 400 blommetræer og 250 frugtbuske. Ole Dall forventede det år at høste 150.000 kg træfrugt og 15.000 kg bærfrugt.

Der beskæftigedes fem medhjælpere om vinteren og otte om sommeren plus naturligvis plukkere i sæsonen. Hovedsorterne var i 1936 Boiken, Belle de Boskop, Rød Cox Orange, Graham Royal m.fl. Når man i dag følger Kirkestien, kan man gennem nøddekækken skimte nogle få meget gamle træer. Det er Grahamsæbletræer, som sandsynligvis stammer fra starten på det hele: De er altså omkring 100 år gamle.

De røde Cox Orange dukkede op hos Rasmus Dall og blev fremavlet. Senere blev de dyrket hos en anden avler, der kaldte dem Kortegårds Cox.

Rasmus Dall fandt frem til hindbærsorten Faistrup. Hans dyrkning af den fik betydning for avlere over hele landet.

Avlen solgtes på Torvet og senere på Gartnerens Salgshal i Kolding og til forskellige konservesfabrikker. Hindbærrerne leveredes i store tønder. Der blev dog også plukket flødebær. I 1936 solgtes der for 1000 kr. rabarber, et stort beløb dengang. Og så var der kartoflerne. Det var en vidtspændende virksomhed.

Grunden til den store avl skyldtes ikke kun den gode lerjord og rigeligt med gødning. Det vigtigste var sprøjtningen, der sik-

rede perfekt frugt. Her gjaldt det rettidig omhu, bl.a. havde Dall'erne fundet ud af at vande jorden under pæretræerne med karbolineum for at undgå angreb af pæregalmyg.

På dette tidspunkt kendte man ikke sprøjtningens virkninger på natur og mennesker, eventuel viden herom var ikke tilgængelig for brugerne. Det kom langt senere. I 1947-48 arbejdede min mand på en af plantagerne, hvor han bl.a. sprøjtede med bladan uden beskyttelse. Jeg husker, hvor dårlig tilpas, han var, når han kom hjem fra det arbejde.

Dall'erne drev plantagen med energi og opfindsomhed. Eksempelvis stod der syd for kirken en gammel, forsømt bygning, som skulle fjernes. Det var Bjerts første skole, bygget i 1766 og brugt som skole til 1876. Dette hus brækkede Rasmus Dall ned og byggede det op igen ved "Havebo" i 1920. Her kan det endnu ses med vinduer, døre og bjælker fra 1766. Det var dengang, man byggede af ordentligt træ i modsætning til i dag, hvor man skal være glad, hvis et vindue holder i 20 år.

Under krigen 1940-45 var der gyldne tider for frugtplantagerne. Alt kunne sælges til

Hindbærplukning ca. 1920.

Havebo med æbleplantagen foran.

gode priser. Jeg ved, at man også udnyttede nedfaldsfrugten. På mejeriet kogte energiske kvinder marmelade af den, og marmeladen blev så delt ud til folk i landsbyen. Jeg har desværre ikke kunnet finde ud af, hvem der stod for det job. Muligvis Kvindernes Beredskab eller lotter. Rasmus Dall den yngre har fortalt, at det skete over hele landet.

Plantagen havde betydning for landsbyen på mange måder. Før krigen, under og efter den gav plantagen arbejde til kvinder, som ellers ikke havde mulighed for indkomst. Sæsonen strakte sig over sommeren, først med bærfrugt siden med træfrugt til ud på efteråret. Det var et kærkommet tilskud til

de hjem, hvor mændene var periodisk arbejdsløse, eller hvor indtægterne i det hele taget var små.

Senere fik kvinderne andre muligheder f.eks. som husmoderafløsere, eller de fik arbejde på det nye alderdomshjem. Så blev det de store børn og de unge, der overtog plukkeriet i plantagen. På den måde følte mange en tilknytning til den. Dertil kom plantagens åbenhed: Kirkestien, der gik midt i plantagen, og markvejene, der gav alle mulighed for at færdes mellem træerne og bl.a. nyde blomstringen. Det var og er Dall'ernes fortjeneste, at plantagen aldrig blev spærret af, men blev en integreret del af landsbyen.

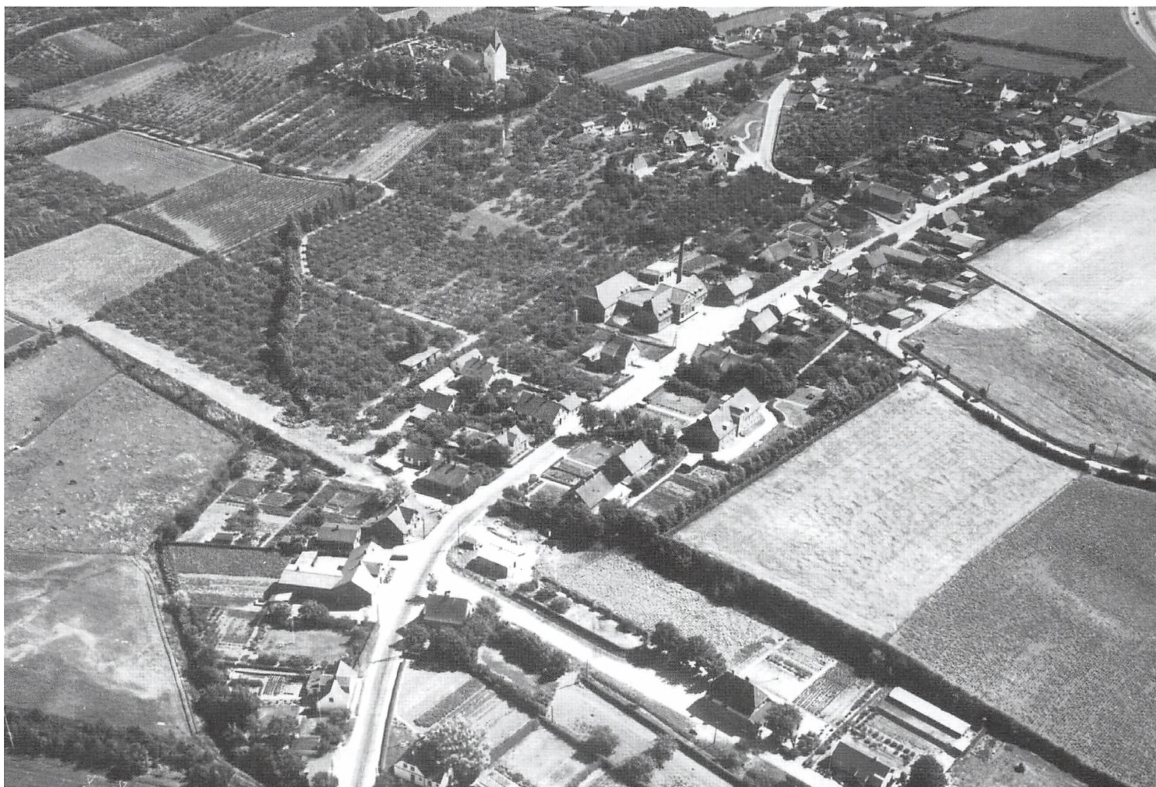
Plantagens værdi forstod det til enhver tid siddende sogneråd åbenbart ikke, måske fordi flertallet bestod af proprietærer, mænd, der var vant til at regne i hundrede tals tdr. land – jord, som helst ikke skulle røres, når landsbyen skulle vokse.

Det første angreb på plantagen kom i begyndelsen af 1950'erne, hvor sognerådet ville bygge en skrå vej gennem den del af plantagen, der lå syd for Kirkevejen op mod kroen og tømmer Falk, og som hovedsageligt bestod af blommetræer. På et luftfoto fra 1955 kan man se den nye vej og en lille mindeplads,

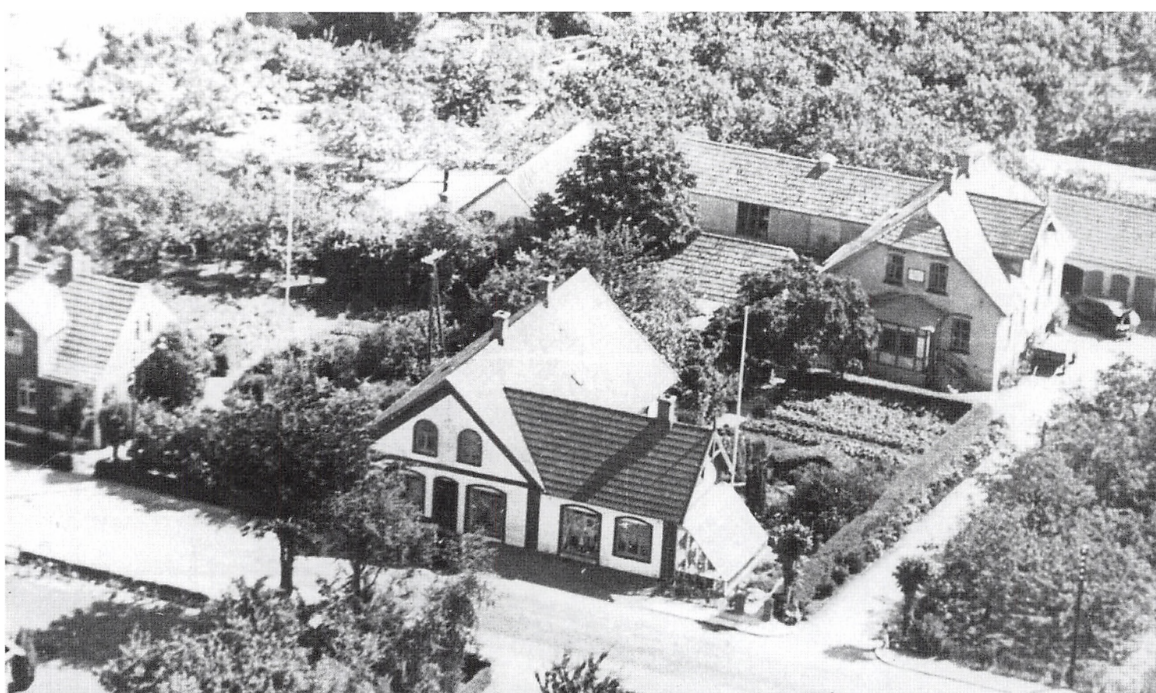
nuværende Havevej. Senere kom der huse, og de sidste træer røg. Altsammen til Ole Dalls store sorg.

Ole Dall overlod sønnen Rasmus Dall plantagen i 1959. Det var blevet vanskeligere at drive stedet. Priserne på frugt fulgte ikke længere med priserne på driften, så hele familien måtte arbejde hårdt. Ikke mindst hustruerne bar deres andel af plantagens drift. Der var perioder med stort folkehold, og der var det direkte plukkearbejde, sortering, pakning, regnskaber og lignende.

I slutningen af 1960'erne kom så sognerå-

Luftfoto fra 1955 af Sylvest Jensen. Plantagen med den nye vej fra Kirkevejen op til kroen, mens der endnu var træer syd for Kirkevej. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

I forgrunden Ejnar Dalls hus med indgangen til Havebo. Til venstre ses taget fra den gamle skole.

dets andet angreb på plantagen. Jorden på den del af plantagen, der var forpagtet, købte sognerådet op for at bygge veje og udstykke. For at få adgang dertil, måtte man først udvide den smalle del af Sønderbyvej. Det naturlige ville have været at føre en ny vej ned bag husene på Sønderbyvej, der hvor Østerløkke ligger i dag, men det ville jo berøre den dyrebare markjord. I stedet ville man udvide Sønderbyvej helt ind til husene samt føre vejen skråt gennem tre haver. Den ene var min have.

Efter forgæves at have forsøgt at få os til at aflevere vores områder frivilligt, måtte man skride til ekspropriation. Det tog tid, og det begyndte at haste, for datoen for kommune-

sammenlægningen med Kolding 1. april 1970 nærmede sig. I baghovedet på sognerådet sad der måske en mistanke om, at uvildige øjne ikke kunne se det fornuftige i planen. Den 11. marts 1970 blev der afholdt ekspropriationsmøde, hvor to husejere blev sat over for tre proprietærer, altså eksproprierede man. Man fik travlt med at skaffe maskiner m.v. for at få arbejdet med vejene påbegyndt inden 1. april.

Så skete der, hvad jeg til enhver tid vil kalde et mirakel. Der kom en snestorm, som lukkede det ganske land, så man kom ikke i gang, inden overleveringen til Kolding Kommune. Dermed blev frugtplantagen reddet og fik udsættelse i næsten 30 år.

Med medlemskabet af EF, senere EU, i 1972 blev det sværere at drive frugtplantage i Danmark. Det var ikke kun den øgede konkurrence med æbler fra Sydeuropa og prisfald, men også de mange restriktioner omkring nyplantning o.l. Der kom også støtte til nedlæggelse af frugtplantager. På landsplan ryddedes 800 hektar på kort tid. I Bjert forsvandt plantagerne på sydsiden af åen.

Rasmus Dall holdt ud. Han påtog sig ekstra job med tilsyn af andre plantager i Stenderup og på Trapholt, hvor han fandt på at invitere til selvpluk, noget som Gartnerens Salgsforening absolut ikke syntes om. De truede med at boykotte ham.

Ikke alle ideer var lige gode. Eksempelvis at bruge affald fra hybenproduktion som gødning. Desværre bevarede kernerne uventet deres spirekraft, hvorfor vi stadigvæk kan se de vilde roser sno sig i træerne – smukke, men plagsomme både for træer og mennesker.

I 1985 blev bofællesskabet Abildgården bygget, en trediedel af deres grund kantede sig ind i plantagen. Få år senere blev der bygget børnehave, og jorden fra mejeriet til åen blev solgt til byggeri. Der er dog ikke bygget endnu. Kolding Kommune ejede nu det meste af plantagen, og enhver kunne se, hvor det bar hen.

I 1995 overtog fjerde generation Risto Dall plantagen og flyttede på Havebo. Han lagde resolut driften om til økologisk dyrkning, ikke mere sprøjtning. Den unge familie måtte beholde deres lønarbejde og med hjælp fra de ældre drive plantagen i fritiden. Den manglende sprøjtning betød mindre høst, men også et andet miljø. Flora og fauna trivedes, og naturen fik et åndehul.

Rasmus Dall den yngre med kurve til æblerne.

I håb om at bevare dette, nedsatte Bjert Beboerforening et udvalg, der skulle se på, hvordan man bedst bevarede ikke alene plantagen, men også landsbyens andre grønne områder imod det pres, der kom om byggegrunde. Udvalget gjorde et stort arbejde, fik fat i diverse eksperter og påviste, hvor der kunne bygges med mindst skade for områdets miljø.

Til skuffelse for de, der havde udført arbejdet med den grundige betænkning, gjorde den ikke det store indtryk på Byrådet. Kom-

munen ejede jorden og trængte til penge. I 2003 begyndte byggeriet af 28 boliger i plantagen. Samtidig blev åen i dalen lagt tilbage i sit oprindelige leje. Dermed forsvandt også træerne nærmest åen. Der er dog bevaret et lille område med æbletræer, som er tilskødet den nye bebyggelse med den klausul, at landsbyens beboere stadig har ret til at færdes der, som de altid har gjort.

De såkaldte herlighedsværdier er under hastig nedbrydning. Der er nu planer om at bygge yderligere 19 villaer i ådalen. Men endnu kan gamle Bjert-boere gå ad Kirkestien, skæve ind til de gamle træer ved Havebo, der nu bærer sit navn med rette og glæde sig over, at Risto Dall har plantet nye æbletræer på en lille trekant ved åen i trofasthed mod de 100-årige familietraditioner. Til den anden side kan man se resterne af plantagen og med Blicher sige: "Ak, hvor forandret".

KILDER:

Ritt Bjerregaard: *Mine æbler*, 2003.

V. Uldall Juhl: *Sønder Bjært Sogn*, 1968.

J. A. Petersen i *Dansk Havetidende*, 1936.

Sdr. Bjert Beboerforening: *Helhedsplan for Agtrup*, 1998.

Plantagens nuværende ejer Risto Dall ved æbletræerne august 2005. Foto Georg Unna.